

Simpozionul științific „100 de ani de la Conferința sovieto-română de la Varșovia (1921)”, Chișinău, 23 noiembrie 2021

În toamna anului 2021 s-au împlinit 100 de ani de la Conferința preliminară sovieto-română de la Varșovia (22 septembrie – 25 octombrie 1921), precedată de un intens schimb de note diplomatice între Guvernul sovietic și Guvernul român pe parcursul anului 1921, în urma cărora s-au făcut cunoscute pozițiile celor două state, inclusiv în privința importanței și valabilității Tratatului de la Paris din 28 octombrie 1920 privind Basarabia (Tratatul Basarabiei). Cu acel prilej, Sovietele au propus discutarea a 10 probleme, între care: chestiunea Basarabiei, reglementarea frontierei româno-sovietice, reluarea navigației pe Dunăre, reluarea relațiilor comerciale, protecția minorităților naționale ș.a. În replică România a propus recunoașterea unirii Basarabiei, pe baza următoarelor considerente: Basarabia s-a unit cu Patria-Mamă prin votul legal al Sfatului Țării; Basarabia a fost parte componentă a vechii Moldove de până la anexarea ei de către Rusia în 1812; Rusia trebuia să recunoască dreptul la autodeterminare al românilor basarabeni.

Cu toate că tratativele s-au încheiat fără a se ajunge la recunoașterea unirii provinciei dintre Prut și Nistru, Conferința sovieto-română de la Varșovia a fost importantă prin constatarea schimbării accentelor în politica sovietică față de problema Basarabiei, fiind privită de Guvernul sovietic ca una de oportunitate politică.

Urmărind, pe de o parte, efectuarea unui bilanț al realizărilor istoriografiei în domeniul relațiilor româno-sovietice din anii interbelici iar, pe de altă parte, identificarea și formularea unor noi direcții și probleme de cercetare în acest domeniu, Institutul de Istorie a organizat la 23 noiembrie 2021 simpozionul științific cu participare internațională „100 de ani de la Conferința sovieto-română de la Varșovia (1921)”, la care și-au dat concursul istorici din Republica Moldova, România și Polonia.

Lucrările conferinței au fost deschise de către directorul Institutului de Istorie, Gheorghe Cojocaru, prin prezentarea referatului „Basarabia trebuie să fie obiectul unei tranzacții, dar nu un cadou”. La o sută de ani de la Conferința preliminară sovieto-română de la Varșovia (22 septembrie – 24 octombrie 1921)”. Gheorghe Cojocaru a trecut în revistă: problema tezaurului; chestiunea Basarabiei și ruperea unilaterală de către Soviete a relațiilor diplomatice cu România; problema bunurilor abandonate ale armatei ruse în teritoriul românesc; soarta cetățenilor celor două țări rămași în teritoriul celeilalte părți și altele. După cum

s-a subliniat obiectivul major al conferinței preliminare de la Varșovia era pregătirea terenului pentru o altă conferință, și aprobarea unei agende clare pentru viitoarele discutii dintre cele două țări. Gheorghe Cojocaru a menționat că accesul în ultimii ani la documentele de arhivă și analiza acestora oferă istoricilor posibilitatea de a distinge clar punctele de vedere al Rusiei și al României în îndepărtatul an 1921.

Despre importanța și rolul Tratatului Basarabiei, semnat la Paris în 1920, a vorbit Excelența Sa Ambasadorul Ion M. Anghel, profesor universitar, membru al Academiei Oamenilor de Știință din România, în comunicarea „Tratatul privitor la Unirea Basarabiei cu România (Paris, 28 octombrie 1920)”. Ion Anghel a felicitat organizatorii pentru faptul că au reușit punerea în discuție, în termeni detaliați, a evenimentelor produse o sută de ani în urmă, în plan național și internațional. Subliniind conjunctura externă din perioada anilor 1918-1920 și luând în considerație faptul că evenimentele care au avut loc în Rusia în 1917 au făcut ca România să se transforme din aliat al Rusiei – în adversar, s-a menționat că Tratatul Basarabiei, care nu a fost ratificat de către Japonia din cauza implicării Rusiei bolșevice, nu a intrat în vigoare, dar, Unirea Basarabiei a fost totuși recunoscută de Marile Puteri, de unele deschis, de altele tacit și de către SUA, mai târziu. Semnarea Tratatului Basarabiei, după cum a subliniat Ion M. Anghel, a confirmat că Unirea Basarabiei cu România s-a înfăptuit în baza unui principiu fundamental, al naționalităților, iar decizia de Unire a Basarabiei cu România a fost legitimă.

Prof. univ. dr. Gheorghe Onișoru de la Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava a întreprins o incursiune detaliată în contextul internațional în care s-a desfășurat Conferința sovieto-română de la Varșovia, menționând că situația internațională din acea perioadă era deosebit de tensionată, iar relațiile bilaterale dintre România și Rusia bolșevică erau blocate în mare parte din cauza a două chestiuni majore: problema Basarabiei și problema tezaurului românesc sechestrat la Kremlin. Dificultatea negocierilor româno-sovietice de la Varșovia mai era alimentată și de faptul că majoritatea țărilor din zonă se confruntau cu grave probleme de ordin extern, dar și de ordin intern. Conferința de Pace de la Paris se încheiase iar lipsa delegației sovietice la conferință a lăsat multe probleme nerezolvate, inclusiv problema desemnării de către SUA a Tratatului Basarabiei. La fel de complicată era situația în rândurile puterilor europene: Germania gestiona cu dificultate înfrângerea în urma războiului, în special, clauzele de ordin economic impuse de Conferința de la Versailles, iar Rusia sovietică resimțea acut efectele războiului civil, ale războiului cu Polonia din 1920, dar și consecințele ostilităților interne. Anii '20 au fost complicați, inclusiv pentru Marea Britanie și pentru SUA, însoțiți de greve și tulburări în masă. Pe acest fundal internațional complicat, România încerca să încheie tratate bilaterale și privea cu încredere la perspectivele negocierilor de la Varșovia.

Prof. univ. dr. hab. Andrzej Dubicki, de la Universitatea din Lodz, Polonia, în referatul „Conferința sovieto-română din 1921 în ochii presei poloneze”, a

subliniat că în anii '20 ai secolului trecut marele trust al presei poloneze, conectat direct cu Guvernul, nu a reflectat suficient de amplu lucrările conferinței, cauzele fiind multiple. În presa timpului subiectele majore elucidau preponderent relațiile încordate dintre tânărul stat polonez și Rusia bolșevică, axate pe nerespectarea de către conducerea sovietică a clauzelor Conferinței de Pace de la Riga, din 1921. Drept răspuns la nemulțumirile polonezilor, Societele pretindeau că Polonia nu expulza „rușii albi”, emigrați în Polonia. Tensiunea dintre Polonia și Rusia a persistat atât la etapa de început a tratativelor, cât și pe întreg parcursul lucrărilor conferinței sovieto-române. Aceste disensiuni au făcut ca diplomații polonezi să nu participe la conferință, iar presa nu a fost acreditată să elucideze pe larg evenimentele. Istoricul polonez a subliniat că relațiile dintre Polonia și Rusia și situația internă din Polonia în toamna anului 1921 nu erau întru totul favorabile desfășurării conferinței sovieto-române la Varșovia.

În discuții, Gheorghe Cojocaru a subliniat justetea afrimațiilor istoricului Andrzej Dubicki despre relațiile încordate dintre Polonia și Rusia bolșevică, care s-au manifestat în mici detalii, inclusiv în ceea ce privește organizarea conferinței. Gheorghe Cojocaru a precizat că din documentele diplomatice se cunoaște că șeful delegației române, Gherghhe Filality, a avut o întrevedere cu ministrul afacerilor străine polonez care a avut amabilitatea de a pune la dispoziția celor două delegații apartamentul unui prieten al său pentru negocieri, deoarece, cum s-a exprimat marele demnitar polonez, acesta nu dorea să vadă picior de „oameni suspecti”, călcându-i pragul (sediul Ministerului de Externe), ceea ce arăta o dată în plus încordarea diplomatică între Moscova și Varșovia.

Comunicarea prof. univ. dr. hab. Ion Șișcanu s-a axat asupra subiectului „Convenției de alianță defensivă polono-română și problemei asigurării frontierelor de răsărit ale celor două state”, de la semnarea căreia, la fel, s-au împlinit 100 de ani. Acest document, semnat în martie 1921, a fost adus în discuție la conferința sovieto-română de la Varșovia. Ion Șișcanu a menționat că pentru România încheierea unei alianțe cu Polonia reprezenta asigurarea frontierei estice și un punct important de sprijin în sistemul de alianțe, menit a garanta integritatea sa teritorială. În plus, Guvernul român căuta să se asigure împotriva unei eventuale alianțe polono-ungare, care ar fi putut afecta interesele României, având în vedere atitudinea promaghiară prezentă în unele cercuri din Polonia. Tratatul („Convenția de alianță”) semnat la București conținea, pe lângă documentul de bază, încă 3 protocoale și o clauză secretă. Toate actele stipulau certificarea unui angajament tehnic militar, în cazul în care una din părți ar fi fost atacată, având o valabilitate de cinci ani. Convenția a suscitât critici în Parlamentul României, întâmpinând opoziție și în Polonia. Cu toate acestea, convenția specifica ansamblul de măsuri în cazul în care cele două state aveau să fie supuse unor confruntări militare în zona de Est.

Despre rolul lui Tache Ionescu în perioada desfășurării lucrărilor conferinței sovieto-române la Varșovia și implicarea acestuia în trasarea cursului politicii ex-

terne a României, în perioada imediat următoare Conferinței de Pace de la Paris, a vorbit prof. univ. dr. Cătălin Turliuc, de la Institutul de Istorie „A.D.Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române. În comunicarea sa „Take Ionescu și politica externă a României în siajul primei conflagrații mondiale”, cercetătorul ieșean a prezentat personalitatea lui Tache Ionescu, subliniind că marele om politic român s-a format și și-a croit destinul pe merite personale și multe compromisuri. A fost un important lider politic, neajungând, totuși, la înălțimea unui „adevărat bărbat de stat”, cum a fost Ionel I. C. Brătianu.

Prof. univ. dr. Lucian Leuștean, de la Facultatea de Istorie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, a prezentat în baza documentelor britanice de arhivă comunicarea „Diplomației britanici despre situația internă și internațională a României în 1921”. Profesorul Leuștean a reliefat importanța rapoartelor diplomatice expediate la Londra de către consulii britanici de la București, Cluj și Cernăuți, în calitate de surse pentru studierea evenimentelor care au avut loc în spațiul românesc. Exprimând regretul că nu a existat un Consulat britanic la Chișinău în acea perioadă, Lucian Leuștean formulează anumite semne de întrebare asupra motivelor lipsei unei asemenea misiuni diplomatice între Prut și Nistru. În urma studierii documentelor diplomatice britanice asupra chestiunii conferinței sovieto-române de la Varșovia, profesorul Leuștean a ajuns la concluzia că diplomația britanică a pus sub semnul întrebării sinceritatea ofertei făcute în cadrul conferinței de către delegația Rusiei bolșevice.

Tot în cheia documentelor diplomatice britanice din perioada interbelică, dr. Mihai Țurcanu, de la Institutul de Istorie din Chișinău a prezentat comunicarea „Relațiile româno-britanice și Pactul Molotov-Ribbentrop”. Potrivit tânărului istoric, pactul Molotov-Ribbentrop i-a făcut pe englezi să reevalueze susținerea Turciei în detrimentul României. Totodată, incapacitatea Angliei de a oferi sprijin României a făcut ca Statul Român să renunțe, în cele din urmă, la politica sa tradițională favorabilă față de Franța și Marea Britanie și să se subordoneze politicii externe a Germaniei, cauzele principale constituindu-le revizionismul sovietic. Germania, a concluzionat Mihai Țurcanu, devenise la acea etapă singura țară din Europe cu potențial capabil de a acționa ca un bastion împotriva invaziei bolșevice în Europa, iar Guvernul britanic, pe cât de abil era în plan intern, era opusul acestuia în plan extern, o dovadă fiind relațiile cu România.

Dr. Eugen-Tudor Sclifos, de la Institutul de Istorie din Chișinău, a vorbit despre „Problema Basarabiei în documente diplomatice franceze (decembrie 1917 – mai 1918)”, subliniind rolul deschiderii consulatului francez la Chișinău, asemănător celui de la Odessa, la finele anului 1917, în urma discuțiilor diplomatice dintre britanici și francezi asupra delimitării zonelor de influență în Rusia meridională. Astfel, în urma acelei înțelegeri Franței îi revenise modalitatea de intervenție cu drept de a deschide consulate în Basarabia, Ucraina (la Odessa) și în Crimeea, în schimb, Marea Britanie s-a ales cu Caucazul, Armenia și Georgia. Franța s-a implicat activ în chestiunea Basarabiei, mai ales că în provincia dintre

Prut și Nistru în toamna și iarna anilor 1917-1918 au avut loc evenimente de proporții în plan politic, iar în decembrie 1917 la Chișinău era deja prezent consulul francez. Acest fapt a fost prezentat amplu în ziarele din Basarabia, iar rolul Franței la soluționarea multor chestiuni ale provinciei de la Est de Prut a fost unul major.

În concluziile de la sfârșitul simpozionului, moderatorul evenimentului, dr. hab. conf. univ. Nicolae Enciu, directorul adjunct pe probleme de știință al Institutului de Istorie, a sintetizat esența celor mai importante momente în comunicarea „100 de ani de la tratativele sovieto-române de la Varșovia (22 septembrie – 25 octombrie 1921)”. Judecând după publicațiile românești din primele luni ale anului 1922, la scurt timp după încheierea discuțiilor dintre români și ruși la Varșovia, Nicolae Enciu a ajuns la concluzia că dacă și existase un moment de a se ajunge la o „tranzacție„ cu Rusia, această șansă reală a existat, cu siguranța, în perioada guvernului Alexandru Vaida-Voievod. Acesta a inițiat consultări cu Cicerin cu intenția clară de a se ajunge la un numitor comun referitor la Unirea Basarabiei cu România. Ulterior, șansele unei normalizări a raporturilor bilaterale se vor diminua tot mai mult.

În încheierea conferinței, directorul Gheoghe Cojocaru a subliniat efortul comun al istoricilor de pe ambele maluri ale Prutului și din întreg spațiul european în apropierea cunoștințelor despre o mai bună înțelegere a locului și rolului conferinței preliminare sovieto-române de la Varșovia din toamna anului 1921 în istoria diplomației românești. El a exprimat speranța că lucrările sesiunii vor fi publicate într-un volum de materiale științifice tematice, iar fiecare generație de istorici va duce mai departe ștafeta cunoașterii, cercetării și explorării acestei complicate teme din istoria românilor și a Europei Orientale.

Silvia Corlăteanu-Granciuc
Cristina Gherasim*

* **Cristina Gherasim**, doctor în istorie, cercetător științific superior la Institutul de Istorie.